

ОЛЕНА ГНІЗДІЛОВА

(Полтава)

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ШКОЛА ПРОФЕСОРА Б. І. КОРОТЯЄВА

Проаналізована науково-педагогічна діяльність Б. І. Коротяєва, висвітлена еволюція його педагогічних ідей, розкриті концептуальні основи його педагогічних досліджень. Розглянуті теоретико-методологічні проблеми шкільної та вузівської освіти в системі педагогічних досліджень представників наукової школи Б. І. Коротяєва. Представлені концепції навчання учнів творчій пізнавальній діяльності та гнучких педагогічних технологій навчання й підготовки фахівця у ВНЗ.

Ключові слова: наукова школа, науково-дослідна діяльність, концепція навчання учнів творчій пізнавальній діяльності, концепція гнучких педагогічних технологій навчання.

У сучасних умовах глобалізації освіти виникає необхідність осмислення колосального досвіду функціонування науково-педагогічних шкіл ВНЗ України, як засобів мобільності та наукової комунікації педагогічних кадрів вищої кваліфікації, як координаційних центрів науково-дослідної діяльності, ефективної форми інтеграції наукової й навчальної роботи в університетській підготовці майбутніх учителів. Найбільший інтерес викликають науково-педагогічні школи, які мають потужний науковий ресурс і значною мірою впливають на модернізацію освітньо-виховних процесів й удосконалення підготовки науково-педагогічних кадрів.

Аналіз наукової літератури свідчить, що останнім часом педагогічна наука збагатилася численними дослідженнями, в яких автори (А. Бойко, О. Дубасенюк, Л. Зеленська, О. Карпенко, О. Кобрій, В. Кузьменко, М. Лещенко, І. Сіра, Н. Слюсаренко, І. Стражнікова, Л. Попова та інші) розкривають генезу окремих науково-педагогічних шкіл України, з позицій персоніфікації аналізують діяльність їх наукових лідерів [2; 7; 8]. Водночас, плідна діяльність науково-педагогічної школи Б. Коротяєва, звернення до його малодосліджених ідей, поглядів і педагогічних надбань у межах цієї школи, серед яких вагоме місце посідають цілісні концепції навчання, потребують додаткового аналізу. Відтак, *мета статті* – аналіз діяльності та наукових здобутків представників наукової школи професора Б. Коротяєва.

Українське вчительство дало з-поміж своїх рядів немало ентузіастів, які поряд із педагогічною діяльністю вносили неабиякий вклад у розвиток науки. Серед них вагоме місце займає відомий дидакт сучасності, доктор педагогічних наук, професор Борис Іванович Коротяєв. Творчим педагогом, глибоко ерудованим фахівцем, працьовитим і надзвичайно невтомним, по натурі новатором, людиною, яка постійно допомагає сучасній школі вийти на шлях оновлення, усвідомити і підтримати інноваційні форми навчання – таким знають Бориса Івановича його колеги і друзі, науковці і студенти, аспіранти і магістри [1].

Для того, щоб розкрити витоки становлення його науково-педагогічної школи, концентруємо увагу на вивченні життєвих реалій особистості вченого, що сприяли його науковому розвитку. За плечима Бориса Івановича – складний шлях становлення науковця й особистості (загальний стаж педагогічної діяльності понад 45 років), що ґрунтується на щоденній копійці і глибоко продуманій праці ученого, педагога, наставника молоді, організатора науки. Шлях ученого, що розпочинався в просторі традиційної радянської держави з її класовими пріорите-

тами і політичними детермінантами, шлях, що вимагав тверезої дослідницької рефлексії і громадянської відповідальності, усвідомлення запитів суспільства і готовності відповісти на виклики часу з позицій реформування освітянської галузі. Добросовісність і працьовитість, природна допитливість і пошукова наполегливість дозволили Б. Коротяєву не тільки самому з гідністю пройти цей шлях, а й створити коло однодумців, виховати учнів, набути послідовників.

Аналіз біографічних фактів свідчить, що свій трудовий шлях Борис Іванович розпочав учителем історії, був завучем, директором середньої школи. Науково-педагогічна діяльність Б. Коротяєва бере свій початок у Слов'янському державному педагогічному інституті (СДПІ). У 1964 році він захистив кандидатську дисертацію з проблем виховання. У 1964-69 роках Б. Коротяєв очолював кафедру педагогіки та психології названого вище закладу. У 1978 році відбувся захист дисертації Б. Коротяєва на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук на тему «Методи навчально-пізнавальної діяльності учнів (склад, функції, закономірності, принципи і способи формування)».

У 1980-1989 роках Б. Коротяєв завідує кафедрою педагогіки СДПІ. Під його керівництвом розпочалась науково-дослідна робота студентів і викладачів із проблем виховання. Базовим майданчиком експерименту стала середня школа с. Прилісне Слов'янського району. За активної участі Б. Коротяєва в старовинному селищі Прилісне було започатковано художньо-педагогічний етнічний комплекс, який сьогодні є невичерпним джерелом народної педагогіки та традицій рідного краю. Було проведено ряд цікавих досліджень, які потім оформлено в доповіді та статті в педагогічних збірниках [6].

Варто зазначити, що з приходом Бориса Івановича до СДПІ помітно зросла творча активність викладачів кафедри педагогіки і споріднених кафедр. Саме завдяки йому було створено в інституті перший на той час кабінет педагогічної майстерності, кабінет технічних засобів навчання. У цей час студенти брали участь у республіканських і всесоюзних конкурсах наукових робіт, розпочалася робота студентів зі школярами за місцем проживання. У практику роботи інституту входять творчі конкурси з педагогіки, в яких беруть участь студенти всіх факультетів. Значно активізується науково-дослідна робота кафедри педагогіки. Саме в ці роки в інституті проходить всесоюзна науково-практична конференція, в якій узяли участь провідні вчені Радянського Союзу – академіки Н. Лепешинська, В. Давидов, професори А. Зільберштейн, В. Войтко, О. Киричук та інші. На запрошення кафедри педагогіки перед студентами виступали академік Ю. Самарін, професори У. Костяшкін, Ю. Селиванов, П. Підкасистий та інші [6; 7].

Кінець 80-х рр. XX ст. позначений заснуванням дидактичної наукової школи Б. Коротяєва, який досліджував проблему розвитку творчих здібностей, самостійної пізнавальної діяльності учнів, розв'язував питання зв'язку репродуктивної і творчої діяльності в навчанні. Лейтмотивом у працях Б. Коротяєва та його численних учнів була думка про те, що основний шлях підвищення рівня творчої пізнавальної діяльності – це цілеспрямована робота вчителя з навчання школярів найважливішим пізнавальним процедурам – розпізнаванню явищ і предметів, їхньому опису, поясненню й практичному застосуванню [2, с. 24].

Борис Іванович запалив творчий вогонь у багатьох своїх учнів і колег, що дало їм можливість долучитися до поля наукових пошуків професора. Саме завдяки творчій насназі та наполегливості Б. Коротяєва захистили дисертації та здобули науковий ступінь кандидата педагогічних наук викладачі СДПІ М. Головка, О. Гохберг, І. Коротяєва, О. Кошелев, Н. Ляшова, М. Мірошніченко, Р. Олійник, В. Прудський, В. Сарієнко, В. Сьомкін, В. Чепіга та ін.

Результатом творчих пошуків ученого та представників його наукової школи стали монографія «Учіння – процес творчий» (1980, 1989 рр.) та навчальні посіб-

ники «Методи навчально-пізнавальної діяльності учнів» (1971, 1980 pp.), «Організація діяльності учнів на уроці» (1985 р.), «Педагогіка як сукупність педагогічних теорій» (1986 р.). У них висвітлено концепцію співвідношення репродуктивної та творчої пізнавальної діяльності й доведено, що в основі творчого засвоєння учнями теоретичного матеріалу лежать процеси його репродукції і прогнозування, які повинні оптимально поєднуватися між собою всередині кожного пізнавального циклу, з'ясовано закономірності та способи використання методів творчої навчально-пізнавальної діяльності учнів [2, с. 24-25].

Аналіз біографічних фактів свідчить, що у 1989 р. Б. Коротяєв на запрошення ректора Тернопільського інституту народного господарства (ТІНГ) Міністерства вищої освіти професора О. Устенка переходить на роботу в цей інститут і вперше в Україні створює кафедру педагогіки вищої школи в непедагогічному вузі [5].

1990 р. Б. Коротяєв спільно з колегами видає навчальний посібник «Педагогіка вищої школи», в першому й другому розділах якого окреслює своє теоретико-педагогічне бачення, розуміння й тлумачення категоріальних основ навчального курсу з однойменною назвою, його основних початкових положень, на яких повинна будуватися вся практика вищої освіти на перспективу з урахуванням вимог сьогодення. Поряд із цим, розвиваючи напрацювання попередніх років, вибудовує концепцію гнучких педагогічних технологій навчання й підготовки фахівця у ВНЗ. Їх сутність розкрита й опублікована в цілому ряді статей і книжок, які виходили починаючи з 1992 року.

Ця концепція була покладена в основу дослідно-експериментальної роботи впродовж 3-х років в ТІНГ, і 5-и років – у приватному вузі, Тернопільському комерційному інституті, створеним і очолюваним в ці роки Б. Коротяєвим. Вчений пропонував докорінне оновлення навчального процесу на користь збільшення самостійної роботи та зменшення аудиторних занять. Результати цієї роботи викладені в кандидатських дисертаціях В. Андросюка «Фізична підготовка студентів в умовах гнучких педагогічних технологій навчання» (1992 р.) та О. Гохберг «Проблема розробки та реалізації гнучких педагогічних технологій навчання у вузі» (1995 р.), що витримали наукову експертизу. Також концепція отримала позитивний відгук у роботі В. Галузинського й М. Євтуха «Педагогіка: теорія та історія» [5].

Концепція гнучких педагогічних технологій знайшла своє подальше відображення і розвиток у наукових працях його учнів В. Сьомкіна, В. Сарієнко, М. Мірошніченко, В. Чепіги, М. Головка, О. Кошелева, В. Прудського, Р. Олійника, Н. Ляшова та ін., що вивіряли та доводили її наукову і практичну цінність на матеріалі вивчення різних дисциплін в середній та вищій школі.

Наступні десять років Б. Коротяєв очолював кафедру педагогіки Краматорського економіко-гуманітарного інституту. Саме в цьому навчальному закладі він зростає, зміцнюється, набуває найбільшого злету, досягає, найбільших вершин у педагогічній діяльності, знаходить розуміння і підтримку ректора КЕГІ Лі Цзєгао, а також професорсько-викладацького складу [3; 4; 9]. Нині Борис Іванович – професор кафедри природничо-математичних наук і педагогічних технологій початкової освіти Донбаського державного педагогічного університету.

Науковий доробок професора Б. Коротяєва налічує понад 110 науково-педагогічних і науково-публіцистичних робіт (станом на 01.01.2013 р.), з них підручників і навчальних посібників – 5, монографій – 14 [5]. Педагог-новатор значну частину своїх наукових праць присвятив проблемам дидактики, розробивши дві фундаментальні дидактичні концепції, які покладено в основу дослідницької діяльності наукової школи. Одна з них – концепція навчання учнів творчій пізнавальній діяльності, інша – концепція гнучких педагогічних технологій навчання, які знайшла свій розвиток у наукових працях його учнів.

Значної уваги приділяв Борис Іванович і проблемам педагогіки вищої школи. Особливий інтерес становлять книги, які вийшли з друку за часів роботи в Краматорському економіко-гуманітарному інституті на посаді проректора з дослідно-експериментальної роботи та завідувача кафедри педагогіки, а також чотири томне видання творів, опублікованих Луганським національним педагогічним університетом імені Тараса Шевченка у 2008 році.

Професор Б. Коротяєв має нині нове бачення, розуміння і тлумачення всього того, що відбувається зараз в освітньому просторі з позицій педагогічної філософії. Ці ідеї лягли в основу останніх його робіт: «Диалектика недостаючого і избыточного в образовательном пространстве» (В. Курило, В. Третьяченко, 2006), «Освітній простір: очікування та виклики часу й життя» (В. Курило, 2009), «Педагогічна філософія» (2010 р.), «Теорія педагогічної філософії – керівництво до дії» (2012), «Погляд в майбутнє вищої педагогічної освіти з позиції педагогічної філософії» (2012 р.) та ін. На сьогодні в руслі основних положень педагогічної філософії Б. Коротяєвим розробляється тема організації навчальної роботи студентів ВНЗ, за матеріалами якої він готує монографію «Нестандартний погляд на сучасну стандартну лекцію» [5].

Б. Коротяєв виявився творцем наукової школи, в якій його учні, а потім послідовники, опанували методологію наукового пізнання та технологію педагогічного дослідження. Матеріали наукових досліджень професора Б. Коротяєва та його однодумців стали підґрунтям захищених під його керівництвом 15 кандидатських дисертацій. Головний напрям наукової діяльності школи – це інноваційні підходи до навчання учнів загальноосвітньої школи і студентів вищих навчальних закладів пізнавальної діяльності, як основного шляху розвитку їх творчості. Науковими силами школи ця проблема досліджена на базі вивчення різних дисциплін – української, російської та іноземної мов, математики, фізики, хімії, історії, природознавства, мистецтва. Поряд із цією проблемою здійснюється дослідження й інших споріднених проблем, зокрема, проблеми співвідношення освітньої і моральної підготовки майбутнього вчителя, проблема гнучких педагогічних технологій навчання у ВНЗ.

Однією з гілок напрямку дослідницької діяльності наукової школи є комплексна тема: «Проблеми підготовки педагогічних фахівців початкової школи відповідно до сучасних вимог до якості професійної підготовки педагогічних кадрів». Дослідна діяльність наукової школи професора Б. Коротяєва нині спрямована на пізнання глибинно-педагогічних проблем загальноосвітньої та вищої школи:

- формування творчої особистості студента в умовах гнучких педагогічних технологій навчання (Б. Коротяєв);
- фахова підготовка вчителів початкових класів з математики в сучасних суспільних умовах відповідно до структури особистісно орієнтованого розвитку особистості (В. Сарієнко);
- ефективність новітніх технологічних підходів до навчання та виховання майбутніх вчителів початкових класів (Н. Ляшова);
- фахова підготовка вчителів початкових класів з математики відповідно до сучасних фахових вимог до якості професійної підготовки педагогічних кадрів (О. Кошелєв);
- підготовка дітей до школи як педагогічна проблема в теорії та практиці вітчизняної педагогіки (Т. Бондаренко);
- розвиток пізнавальної самостійності школярів у процесі вивчення дисциплін естетичного циклу (В. Чепіга) та ін. [6].

За роки існування наукової школи її членами за матеріалами досліджень опубліковано понад 800 наукових праць, серед яких підручники, навчальні й мето-

дичні посібники, монографії, статті. Досвід школи висвітлювався у матеріалах педагогічної преси, у виступах її членів на наукових конференціях різного рівня.

Важливим напрямом наукової діяльності професора Б. Коротяєва є також участь у роботі спеціалізованих учених рад. Попередні роки Борис Іванович сумлінно і ретельно виконував обов'язки члена спеціалізованої вченої ради у вищих навчальних закладах Харкова та Івано-Франківська. Нині професор Б. Коротяєв бере активну участь у підготовці та атестації науково-педагогічних кадрів України: працює в складі спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських дисертацій з педагогіки в Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка, опонує та рецензує докторські та кандидатські дисертації, монографії, підручники і навчальні посібники.

Б. Коротяєв – талановитий майстер слова, його виступи завжди емоційно забарвлені, мають органічне поєднання з вихованням у студентів любові до своєї професії, почуття відповідальності за справу, вміння прищеплювати гуманістичний світогляд, чітке розуміння критичного ставлення до різних поглядів та прищеплюванні творчого початку у всілякій науково-методичній роботі.

Професор Б. Коротяєв віддав вищій освіті України майже півстоліття свого життя. Це були роки натхнення, роки плідної праці, творчого пошуку, роки професійного зростання. Разом із тим це була боротьба із застарілими підходами і поглядами на педагогічну науку, боротьба за визнання педагогіки як науки творчої, визнання педагогіки мистецтвом педагогічної дії, це боротьба за особистість студента, за визнання його рівноправним учасником процесу творчого пошуку особистого становлення.

Для учнів і колег Борис Іванович є взірцем, мудрим наставником, творцем інноваційного поля, беззмінним радником в науково-дослідній роботі, людиною, яка володіє великим інтелектуальним потенціалом, і, нарешті, учителем з великої літери. Широта його інтересів, невгасиме тяжіння до глибинного розуміння педагогіки, допитливість і небайдужість до різних аспектів навчально-виховної теорії та практики складають підґрунтя дальшого наукового поступу дослідника та його вихованців.

Отже, творчий доробок, результати наукової праці й підсумки педагогічної діяльності Бориса Івановича дозволяють на сучасному етапі говорити про сформовану ним дидактичну наукову школу. Колектив дослідників на чолі з професором Б. Коротяєвим забезпечив комплексне обґрунтування, практичну розробку і застосування фундаментальних дидактичних концепцій – навчання учнів творчій пізнавальній діяльності та впровадження гнучких педагогічних технологій навчання. Перспективою подальших досліджень започаткованої проблеми є вивчення інноваційних ідей Б. Коротяєва та діяльності спадкоємців його наукової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Борис Іванович Коротяєв – вчений-новатор. Слово про ювіляра / [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://familyproject.at.ua/publ/13-1-0-8>.
2. Гнізділова О. А. Становлення і розвиток наукових шкіл у вищих педагогічних навчальних закладах Східної України в ХХ столітті : автореф. дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. А. Гнізділова. – Харків, 2012. – 40 с.
3. ДВНЗ Донбаський державний педагогічний університет / [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slavdpu.dn.ua/index.php/pedstory>.
4. Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет» / [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slavdpu.dn.ua/index.php/main/58-news/697-pedagog-chit-22032013>.
5. Еволюція теоретико-педагогічних поглядів Б. І. Коротяєва в перші роки незалежності України / Галина Міненко / [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://148284>.

vashps00.web.hosting-test.net / index.php / pedagog / 85 / 14975-evolyuciya-teoretiko-pedagogichnix-poglyadiv-b-i-korotyayeva-v-pershi-roki- nezalezhnosti - ukraini. html.

6. Наукова школа професора Коротяєва Б. І. / [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slavdpu.dn.ua/index.php/nauk/nauk-school/652-korotyayev>.

7. Сипченко В. Слово про вчителя // Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. пр. – Вип. XLIV / В. Сипченко [за заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. – Слов'янськ : СДПУ, 2009. – 267 с. / [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://intellect-invest.org.ua/content/userfiles/files/gnvp/GNVP_44.pdf.

8. Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл : проблеми, досвід, перспективи : зб. наук. пр. / За ред. В. Кременя, Т. Левовицького. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2012. – 692 с.

9. Частное высшее учебное заведение «Краматорский экономико-гуманитарный институт» / [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kegi.com.ua/pedag.htm>.

ЕЛЕНА ГНИЗДИЛОВА

НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ШКОЛА ПРОФЕССОРА Б. И. КОРОТЯЕВА

Проанализирована научно-педагогическая деятельность Б. И. Коротяева, освещена эволюция его педагогических идей, изложены концептуальные основы его педагогических исследований. Рассмотрены теоретико-методологические проблемы школьного и вузовского образования в системе педагогических исследований представителей научной школы Б. И. Коротяева. Представлены концепции обучения учеников творческой познавательной деятельности, гибких педагогических технологий обучения.

Ключевые слова: научная школа, научно-исследовательская деятельность, концепция обучения учеников творческой познавательной деятельности, концепция гибких педагогических технологий обучения.

OLENA GNIZDILOVA

SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL SCHOOL OF PROFESSOR B. I. KOROTYAYEV

Scientific and pedagogical activity of B. I. Korotyayev as a head of the Department of Education of the Slavic State Pedagogical Institute, Department of Higher School of the Ternopil Institute of National Economy, Department of Education of the Kramatorsk Institute for the Humanities, the founding leader of the scientific and pedagogical school is analysed.

It is shown that the end of the 1980^s was marked by the formation of didactic scientific school of Doctor of Pedagogy, professor B. I. Korotyayev, who investigated the problem of creativity, independent learning activities of students, the issue of reproductive communication and creativity in teaching.

The evolution of his educational ideas is shown; his conceptual foundations of educational research are opened. Theoretical and methodological problems of school and university education in the educational researches of representatives of the scientific school of B. I. Korotyayev are considered. Concept of teaching students to creative cognitive activity and flexible educational technology training at universities is presented. It is found that the keynote in the works of B. I. Korotyayev and his numerous students was the idea that the main way of increasing creative cognitive activity was a purposeful work of teachers to teach students to important cognitive procedures: recognition events and objects, their descriptions, explanations and practical applications.

Views of B. I. Korotyayev about the problems of creativity, pupil's self-learning, correlation of reproductive and creativity in teaching are discussed.

B. I. Korotyayev has launched the idea of free development of student's personality in the educational process of university, theoretically generalized the notion "flexible educational technology", designed and tested technology of mono-subject study at high school.

Keywords: scientific school, research and development, concept of teaching students to creative cognitive activity, concept of flexible pedagogical technology.

Одержано 17.05.2013, рекомендовано до друку 20.05.2013.